

*Карпенко Н. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

ФУНКЦІЇ ЖІНОЧИХ АНТРОПОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Анотація. Попри давню традицію вивчення власних назв, що сягає корінням ще античності, є безліч питань, які мають бути вивчені, та проблем, що потребують розв'язання. Стаття присвячена функціям жіночих антропонімів у художніх творах П. Загребельного. Дослідження висвітлює проблему класифікації функцій літературних онімів і сфокусоване на їхніх функціях, виявлених у художньому дискурсі П. Загребельного. Окреслено основні лінгвістичні підходи до проблеми. Охарактеризовано емотивно-експресивне навантаження літературних онімів, яке є їх визначною рисою, що превалює над номінативною природою оніма в межах художнього тексту.

Визначено та схарактеризовано функції імен Євпраксія, Роксолана та Юлія. Кожна власна назва проаналізована з фокусом на її прагматичний потенціал і роль у створенні канви відповідного роману, забезпеченні прагматики тексту. Зазначається, що реалізація деяких функцій потребує фонду пресупозицій адресата для повного сприйняття повідомлюваного. Літературні оніми в романах письменника виконують текстотвірну, локалізуючу, символічну, експресивно-оцінну та соціологічну функції.

Власні назви схарактеризовано з огляду на їхню внутрішню структуру й етимологію, які слугували основою для розвитку їх семантики в межах художнього дискурсу. Виявлено та проаналізовано додаткові семи, створені автором. Власні назви характеризуємо з урахуванням історичного контексту, що вплинув на їхню роль і семантичну структуру. Особливу увагу приділяємо текстотвірній функції, яку виявляємо в онімах, використаних у назвах романів.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробці теоретичного інструментарію літературної ономастики й укладанні словників конотативних власних назв.

Ключові слова: літературний онім, антропонім, літературна ономастика, прагматика, прагматичний потенціал, конотативний онім.

Постановка проблеми. Природний поділ назв на апелятиви та власні назви зумовив виокремлення ономастики як окремого самостійного напрямку лінгвістики, що демонструє динаміку розвитку, потребує оновлення теоретичного інструментарію та лишає відкритими питання, які не мають однозначної відповіді та викликають дискусії в наукових колах. У межах ономастики окремо розвивається літературна ономастика, котра є ще більш суперечливою, зважаючи на коло проблемних питань і відсутність загальноприйнятої метамови цього напрямку. Серед таких питань – відсутність чітких критеріїв виокремлення функцій власної назви, що породжує низку класифікацій, запропонованих ученими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення імен має давню традицію та бере початок із часів античності у пра-

цях Сократа, Аристотеля, Платона. Свій внесок у розбудову ономастики зробили представники російських шкіл О. Суперанська, М. Толстой, Н. Подольська та ін. Не менш цінними є напрацювання у відповідному руслі українських шкіл ономастики. Український внесок в ономастичну науку є суттєвим, а різниця в поглядах учених на питання дослідження власних назв дає можливість виокремити три наукові школи: Ужгородську на чолі з П. Чучкою та її представниками Л. Белей, С. Пахомовою, О. Белей та ін., Одеську школу Ю. Карпенка, що її представляють М. Зубова, О. Карпенко, Л. Фомина та ін., та Донецьку – В. Калінкін, Г. Лукаш, Є. Отін, О. Філатова та ін. Ці школи, які пропонують власні тлумачення термінів і підходи до їх вивчення, зосереджуються на літературі й ономастиці. Про значущість та актуальність вивчення онімів свідчить наявність словників конотативних імен Є. Отіна, Г. Лукаш та ін.

Мета цієї розвідки – виявити та схарактеризувати функції онімів у художньому дискурсі П. Загребельного.

Літературна ономастика містить значну кількість лакун і контроверсій, що породжують нові наукові розвідки у відповідному напрямі. Одним із таких є питання класифікації функцій літературних онімів, які виявляються у художніх текстах. Мовознавці звужують чи розширюють перелік функцій онімів, чим демонструють відсутність однозначної та чіткої позиції щодо відповідного питання. У західній традиції часто йдеться про функції адресації та референції [14]. Безумовно, первинною функцією літературного оніма є денотативна, однак у літературній ономастиці передусім говорять про емоційно-стилістичну функцію, що превалює та зреалізовується впливом на адресата, онім є поштовхом до виникнення певних асоціацій і генерації нових асоціативно-вербальних зв'язків. Ю. Карпенко, окрім основної диференційної, виокремлює інформаційно-стилістичну й емоційно-стилістичну функції, які з'являються в художньому тексті [2, с. 38]. Простежуючи особливості запропонованих класифікацій, відзначаємо розбіжності. Так, йдеться про три функції (номінативну, стилістичну, емоційну) [2], чотири (характеристичну, ідеологічну, локалізаційну, структурно-композиційну) [11], п'ять (номінативну, ідеологічну, характеризуючу, естетичну та символічну) [1] та ін. Науковці додають нові та заперечують наявність тих чи тих у класифікаціях, запропонованих іншими ономастами. Наприклад, польська мовознавиця М. Гібка пропонує класифікацію, згідно з якою літературний онім має 15 другорядних функцій [13]. Відзначаємо наявність низки класифікацій функцій онімів, суперечливих, а подекуди надміру розгалужених, часто з функціями, які перегукуються одна з одною [8; 9]. На думку Ю. Карпенка: «Можна виділити, за бажання, кількадесят різних функцій, що зосереджуються

в групі – інформативну (щось повідомляють про позначуваний об'єкт) та експресивну (виражають оцінку об'єкта і ставлення до нього автора чи персонажів). Окремо від цих двох потужних функціональних блоків можна говорити лише про текстотвірну функцію власних назв» [8, с. 150].

Тож літературні оніми можуть слугувати засобами тематичної організації романів, особливо коли містяться в сильній позиції – їх використано як назви романів, таким чином письменник скеровує думку реципієнта у відповідному напрямку, наприклад, «Роксолана», «Євпраксія», «Юлія, або запрошення до самогубства». Події, відображені в тексті, так чи так розгортаються довкола суб'єкта референції, що до нього апелюють відповідним антропонімом. Ідеться про текстотвірну функцію онімів, які виконують роль з'єднання тексту в єдиний смисловий простір.

Антропоніми співвідносні з конкретним відрізком історії та можуть репрезентувати напрямок часового співвіднесення дискурсу. Отже, онім *Євпраксія*, як і онім *Роксолана* виконує локалізаційну функцію, оскільки ці назви асоціюються з історичними постатями конкретного періоду, що мають місце в колективній свідомості українців. Що ж до антропоніма Юлія, то межі його часової референції ширші та не співвідносні з реальною історичною постаттю. Для реалізації локалізаційної функції та реалізації прагматичного потенціалу антропоніма передумовою є наявність фонду пресупозицій в адресата, фонові знання, які дозволяють повною мірою сприймати текст.

Зміни у складі ономастикону конкретної нації зумовлені соціальними змінами. Онім *Євпраксія* грецького походження та має значення «благодіяння, процвітання, щастя» [12]. У давнину власній назві надавали магичної сили: за віруванням слов'ян, ім'я мало безперечний вплив на формування майбутнього дитини. Батьки дали новонародженій дівчинці ім'я *Євпраксія*, що мало би сприяти її кращій долі. У романі «Євпраксія» зазначений онім набуває низки смислів, антонімічних до закладених у ньому від початку. Це досягається використанням прийому іронії, порівн.: *Її назвали Євпраксією, що означало: «Щаслива», і тепер це видавалося тяжкою насмішкою* [5, с. 27]; *<...> це нещаснішою за всіх була Євпраксія, хоч і названа була від народження: Щаслива, Добродія* [5, с. 40]. Антропонім має внутрішню амбівалентну структуру, яка забезпечується наявними в ньому смислами, втіленими в семантичній структурі прикметників-антонімів *щасливий – нещасний*. Така амбівалентність зреалізовується й утворюється в художньому дискурсі письменником і мотивована екстралінгвальними чинниками, котрі й зумовили появу додаткових конотативних сем у семантиці імені Євпраксія.

Словотвірні засоби також додають емоційно-експресивного забарвлення, а саме збільшено-зрубілої оніму Євпраксія, що досягається шляхом відкидання відповідних афіксів. Це зумовлює наявні в імені семи «грубість», «різкість» та актуалізує емоційно-експресивну функцію, напр.: *Всі звали тут Євпраксію на латинський кштат Пракседою, ім'я втратило ласкавість, стало якесь грубе, ніби назвисько, дівчина щоразу ляжливо щулилася, коли в неї над головою ляскало: «Праксед! Праксед!»* [5, с. 50]. У наведеному контексті відображено вплив зовнішньої форми – звучання імені на реципієнта. Фонетичний варіант імені викликає негативне сприйняття, надає йому негативної оцінки, стає *назвиськом*, може *ляскати* та сприймається як *грубе*. Це мотивовано, вочевидь, наявністю чужого для укра-

їнської фонетики поєднання двох приголосних *-кс-*. Тут простежуємо вияв експресивно-оцінної функції.

Оніми також є показниками належності людини до тієї чи тієї релігійної течії, таким чином виявляється соціологічна функція. Княжну Євпраксію віддали на виховання до Кведлінбурзького абатства, де вона змушена була прийняти католицьку віру. В абатстві за чинною традицією *багатьом від народження надавано ім'я Адельгейда в сподіванні великої честі* [5, с. 62]. Онім *Адельгейда* старогерманського походження: похідне від *Adalheidis – adal (благородний)* і *heid (pid)* [12]. Відповідний онім повинен був функціонувати як засіб ідентифікації соціального становища жінки – вказувати на високий соціальний статус, благородне походження, порівн.: *А названо ж її Євпраксією – Щасливою, а тут – Адельгейдою, мовби для усталення нерозривності з усіма отими Адельгейдами, що були імператрицями, жили в пишноті, поховані в пишних імператорських криптах, увірчені в книгах і на золотом писаних мініатюрах* [5, с. 186].

Ім'я *Роксолана* пов'язане з подіями періоду турецько-татарських загарбань. Так, автор повідомляє про межі часової референції подій, описаних у романі. Цікавим є використання антропоніма *Роксолана*, смисли якого виокремлюємо в межах, окреслених художнім дискурсом П. Загребельного. У ході колективного та індивідуального досвіду він набуває властивості втілювати значний масив культурно значущої інформації та переходить у загальну назву.

Внутрішню форму антропоніма *Роксолана* становить етнонім *роксолани* – група кочових сарматських племен, і таким чином зреалізована соціологічна функція, лексема слугує засобом вираження національної належності особи. Експресивно-оцінну функцію виконує і справжнє ім'я героїні – *Анастасія*. Письменник надає перевагу формі імені *Настася*, що містить характерний для власних назв демінутивний суфікс *-ас*, який служить засобом вираження граматичної категорії емоційності та виражає позитивне ставлення письменника до дівчини. За походженням ім'я грецьке (*anastasis – «воскресіння»*) [12], його внутрішня форма виражає смисл «переселення» – переселення зі світу мертвих у світ живих. Отже, онім *Настася* є втіленням мужності, стійкості характеру та виконує характеристичну функцію, адже, розкриваючи образ-концепт *українка*, письменник неодноразово вживає дієслова *воскресла, вознеслася, народилася заново*.

У художньому дискурсі також функціонує антропонім *Хуррем*, ужитий для вербалізації образу Роксолани, власна назва зреалізовує характеристичну функцію. Антропонім *Роксолана* має турецьке походження та зовнішню форму, отже, виявляємо і соціологічну функцію. Однак він ужитий для опису українки, порівн.: *<...> і подивовані одаліски, які ждали від новенької зітхань, сліз і розпачу, а не веселоців, назвали її вже того дня Хуррем – розвеселена* [3, с. 76]. Відповідно оніми *Роксолана*, *Настася* та *Хуррем* є контекстуальними синонімами, що забезпечують розкриття змісту концепту – власної назви *Роксолана* та характеризують дівчину за різними параметрами: характером і вдачею, походженням, віком.

Онім *Юлія* у художньому дискурсі письменника також функціонує як назва роману. Події, відображені в тексті, так чи так розгортаються довкола суб'єкта референції, що до нього апелюють іменем *Юлія*, з яким пов'язані відповідні трагічні, фатальні моменти життя конкретної особи, порівн.: *Юлія, або*

запрошення до самовбивства. Тут простежуємо актуалізацію символічної функції.

Ім'я *Юлія* грецького походження – значить «хвиляста, пухнаста» [12]. Внутрішня форма антропоніма відображає зовнішні характеристики жінки. Проте, функціуючи в дискурсі П. Загребельного, ім'я наповнюється індивідуально-авторськими конотаціями, які зумовлюють його функціонування як аксіологічно маркованої одиниці.

У романі власна назва *Юлія*, уособлюючи характеристики ідеальної жінки, мислиться як певне поняття, символ, що вербалізовано відповідними лексемами, напр.: <...> *одне слово: Юлія для нього це був шифр, знак, символ на ціле життя, на смерть і безсмертя* [4, с. 176]. Отже, онім *Юлія* бере на себе роль ідентифікатора єдиної жінки, викликає асоціації з нею та набуває символічного змісту.

Проте ім'я *Юлія* не є єдиним для вербалізації образу-концепту *жінка-мрія*. Головний герой роману на своєму шляху зустрічає жінок з іменами, що є фонетично подібними, що є певним стимулом, що актуалізують конкретні асоціації, порівн.: *Хай її звать не Юля, а Оля, одна літера, один-єдиний звук, хіба це важить, хіба може відібрати в нього надію, адже жінка та сама, та сама вознепальна краса, і той самий поваб у ній, що й тоді в Азії* <...> [4, с. 149]. Антропонім накладається на всі подібні до нього за формою і вербалізується прикладками – власними назвами, напр.: <...> *ним же й досі володіли з неба взяті чари Ули-Юлії* <...> [4, с. 97]; *Лише тепер Шульга згадав, що не встиг навіть спитати Олю-Юлію* <...> [4, с. 151].

Виявляємо і прецедентні імена, значення яких відомі середньостатистичному представнику будь-якої культури. Йдеться про шекспірівських Ромео і Джульєтту. Їх уживання дозволяє авторові зобразити усю трагічність стосунків чоловіка і жінки та мотивоване співзвучністю, порівн.: *Ми ж Роман і Юлія, а це однаково, що Ромео і Джульєтта* [4, с. 47].

Висновки. Таким чином, окрім номінативної функції, у художньому дискурсі письменника антропоніми виконують локалізуючу, соціологічну, експресивно-оцінну, характеристичну, символічну, а також текстотвірну функції. Ці функції є складовою частиною прагматики тексту та забезпечують прагматичний потенціал відповідних мовних одиниць. Окрім того, оніми *Роксолана*, *Євпраксія* та *Юлія*, зреалізовуючи свій виключний прагматичний потенціал, функціують у тексті як прецедентні оніми, оскільки ці антропоніми є іменами реальних історичних постатей, що вже містять певний масив історично та культурно значущої інформації. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці теоретичного інструментарію літературної ономастики із фокусом на класифікацію функцій власних назв та укладанні словника конотативних власних назв.

Література:

1. Бондалетов В.Д. Русская ономастика. Москва : Просвещение, 1983. 224 с.
2. Васильева С.П., Ворошилова Е.В. Литературная ономастика. Красноярск : Красноярский гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева, 2009. 138 с.
3. Загребельний П.А. Роксолана. Харків : Фоліо, 2006. 670 с.
4. Загребельний П.А. Юлія, або запрошення до самовбивства. Харків : Фоліо, 2002. 351 с.

5. Загребельний П.А. Євпраксія. Харків : Фоліо, 2004. 350 с.
6. Калинин В.М. От литературной ономастики к поэтонимологии. *Логос ономастики*. 2006. № 1. С. 81–89.
7. Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2000. Вип. 4. С. 68–74.
8. Карпенко О., Серебрякова В. Функції поетонімів у фентезійній прозі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Мовознавство*. 2017. Вип. 1 (27). С. 147–153.
9. Карпенко О.Ю. Функційне навантаження ідеонімів. *Записки з ономастики*. 2018. Вип. 21. С. 117–131.
10. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
11. Михайлов В.Н. О функциональной специфике собственных имен в художественном тексте. *Антология поэтонимологической мысли*. Донецк : Юго-Восток, 2008. С. 93–95.
12. Тлумачення походження і значення імен. URL: https://stat6.stat.lviv.ua/dw_name/tlum.asp.
13. Gibka M. The Functions of Proper Names in the Literary Work of Art *Symbolae Europaeae*. 2015. P. 79–90.
14. Helmbrecht J. On the Form and Function of Proper Names. A Typological Perspective. URL: https://www.academia.edu/8265467/Form_and_Function_of_Proper_Names

Karpenko N. Functions of female anthroponyms in P. Zagrebely's fictional discourse

Summary. There is a long standing tradition of studying proper names that came from antiquity. In spite of this there are a lot of questions to be discussed and problems to be solved. The article is devoted to the functions of female anthroponyms in literary works by P. Zagrebely. The study highlights the problem of classifying the functions of literary onyms and focuses on their functions, identified in P. Zagrebely's fictional discourse. Main linguistic approaches to the problem are outlined. Emotional and expressive value of literary onyms is recognised as their distinctive feature and its prevalence over nominative function within fictional texts is stated.

The functions of the names of Yevpraksiia, Roksolana and Yuliia are defined and characterised. Each proper name is analysed in terms of its pragmatic potential and role in creating the canvas of the corresponding novels and providing the pragmatics of the text. It is also stated that realisation of some functions requires presupposition pool on the part of addressee to fully perceive the utterance. Literary onyms perform such functions as localising, characterising, symbolic, expressive and evaluative, and function of social identification in novels by P. Zagrebely.

The proper names are characterised regarding their internal structure and etymology that served as a basis for the further development of their semantics within the framework of fictional discourse. Additional semes intentionally created by the writer were found out and analysed. The proper names are characterised with regard to historical context that influenced their role and semantic structure. Special attention is paid to the function of creating texts which is performed by all the female onyms that are used in the names of the novels.

The perspective of further studies is seen in developing the theory of literary onomastics and compiling the dictionaries of connotative onyms.

Key words: literary onym, anthroponym, literary onomastics, pragmatics, pragmatic potential, connotative onym.